

VARIETĂȚILE ANALIZEI ÎN FILOSOFIA ANALITICĂ

Constantin STOENESCU¹

Abstract: *I agree that the unity of the method of analytic philosophy is an illusion and, as a result, I intend to discuss about the varieties of analysis in analytic philosophy. My strategy is to argue that the so called "linguistic turn" was followed by several attempts to develop a method in analytic philosophy and to assure at least its methodological identity. Therefore, I think that the decompositional analysis is, in the same time, in continuity with traditional philosophy and also the first way to perform in analytic philosophy. The logical analysis proposed by Frege become the main paradigm of analysis and, historically, it had some forms as logical reduction, logical construction or rational reconstruction. The other main paradigm is the conceptual analysis developed by Wittgenstein in Philosophical investigations. I think that a historical concept of analytic philosophy is useful for a better understanding of this variety of analytical method.*

Keywords: *Analytic philosophy, analytical method, decompositional analysis, logical analysis, reduction, logical construction, rational reconstruction, conceptual analysis.*

Preambul

Poate că modul cel mai facil în care conferim identitate filosofiei analitice este acela de a discuta despre analiză ca metodă. Totuși, deși pare salutară, o asemenea strategie impune recuperarea analizei ca metodă în filosofia tradițională și sesizarea continuităților în condițiile în care perspectiva rupturii este preferată în primele interpretări istoriografice. Din această perspectivă, pe baza datelor istorice, susțin că analiza decompozițională sau metoda diviziunii conceptuale, precum și elemente de analiză regresivă, apar încă de la începuturile filosofiei europene și continuă în întreaga filosofie tradițională.

Primele cercetări istorice asupra filosofiei analitice au impus teza coticurii lingvistice și au favorizat nu doar verdictul rupturii în raport cu filosofia tradițională, ci și o viziune monolitică asupra acesteia. Dar însăși dezvoltarea internă a filosofiei analitice a dus la sesizarea unei bipolarități constitutive puternice prin care s-a ajuns la o diferență programatică între

¹ University of Bucharest, Romania.

analiza logică și analiza conceptuală, corespunzătoare distincției dintre idealul limbajului perfect din punct de vedere logic și limbajul natural comun.

Ulterior, pe măsură ce filosofia analitică și-a continuat evoluția și interesul istoriografic a dus la mai multă acuratețe interpretativă, au fost sesizate nu doar microrevoluții interne în ordine diacronică, ci și vecinătăți divergente în plan sincron. Drept urmare, imaginea unității filosofiei analitice poate fi menținută dintr-o perspectivă care recunoaște diversitatea internă și o armonizează cu un concept istoric al unei tradiții cuprinzătoare.

În această cercetare îmi propun să detaliez această imagine și să identific conceptele cheie ale unei posibile dezbateri, așa cum ar fi acelea de unitate și de tradiție a filosofiei analitice, ori cele de analiză logică și analiză conceptuală.

Câteva opțiuni strategice

Neîndoindu-ne, filosofia analitică nu este asemenea unui gen natural pe care să îl putem descrie și identifica pe baza unor proprietăți definitorii, așa încât putem evita în principiu riscul unei *erori categoriale* în sensul acreditat de Gilbert Ryle. De aceea, rămânând doar la nivelul limbajului, putem spera că dacă urmăm binecunoscuta strategie wittgensteiniană și încercăm să elucidăm înțelesul pe care îl acordăm expresiei „filosofie analitică” prin luarea în considerare a diverselor ei utilizări, vom reuși să extragem astfel condițiile de conceptualizare a analizei filosofice.

Să începem *ex abrupto* cu învelișul linvistic superficial. La o primă privire asupra felului în care sintagma „filosofie analitică” apare și este întrebuințată în limbajul colocvial putem sesiza o diferență gramaticală între sensul *adjectival* și cel *nominativ*.² Utilizarea adjectivală este cu totul secundară, chiar dacă o regăsim încă de la începuturile filosofiei analitice, bunăoară, într-un articol al lui Shadworth Hodgson despre granițele dintre filosofie și știință, publicat în primul număr al revistei *Mind*, în care deosebește între filosofia analitică, filosofia sintetică și cea constructivă.³ Desigur, utilizarea dominantă este cea nominativă, ceea ce presupune că expresia „filosofie analitică” are un referențial.

² Aaron Preston, *Analytic Philosophy. The History of an Illusion*, London, New York, Continuum International Publishing Group, 2007, p. 34.

³ Vezi Shadworth Hodgson, „Philosophy and Science”, *Mind*, 1, (1), 1876, pp. 67-81.

În această cercetare mă voi baza pe o noțiune preliminară cu privire la filosofia analitică, adică voi presupune că cea mai bună strategie este de a da crezare unui gen de înțelegere preteoretică, cel puțin în dimensiune extensională, despre care putem spune că este cuprinsă implicit în uzul current al expresiei „filosofie analitică”.⁴ Oricum, filosofia tradițională a dat deja un înțeles analizei și poate contribui în acest sens la asigurarea unui asemenea prealabil.⁵ În acest fel obținem avantajul de a dispune de un expedient pentru întâmpinările definiționale, deși recunoaștem, într-adevăr, nevoia unui criteriu de identitate pentru a autentifica analiza și a fixa un înțeles clar expresiei „filosofie analitică”. Altfel spus, urmându-l pe Soames, cred în posibilitatea unei „imagini sintetice”⁶ care transcende detaliile specifice unor teme filosofice particulare și care ne poate oferi o situație teoretică de care ne putem folosi pentru a înțelege conceptul de analiză așa cum este el utilizat în filosofia analitică.

Teza istoricistă de tip corelativ pe care o împărtășesc de la bun început presupune că un concept al analizei poate crea o iluzie a unității filosofiei analitice, indiferent dacă indentificăm o ruptură față de filosofia tradițională. Cred că așa-numită teză Dummett duce către o asemenea perspectivă, propusă și înaintea sa. Astfel, încă în anul 1933, căutând unitatea, Stebbing compara Școala de la Cambridge cu pozitivismul logic și le așeza sub umbrela analizei.⁷ Astfel prinde contur viziunea monolitică standard asupra filosofiei analitice.

Dummett crede într-o asemenea tradiție analitică unitară și coerentă⁸, dar unitatea nu este dată atât de metoda analizei cât de diferența față de filosofia tradițională ca urmare a coterurii lingvistice. Filosofia analitică este filosofia post-fregeană: „Putem caracteriza filosofia analitică drept aceea

⁴ Sugestia îi aparține lui Hans Joachim Glock, *What is Analytic Philosophy*, Cambridge, Cambridge University Press, 2008, pp. 13-14.

⁵ Despre toate aceste aspecte privind ambiguitățile relației dintre analiza filosofică și filosofia analitică m-am ocupat pe larg în Constantin Stoenescu, „Analiză filosofică și filosofie analitică”, în Vasile Macoviciuc (coord.) *Filosofie și economie*, 3, *Sensuri ale utilității în științele socioumane*, București, Editura ASE, 2017, pp. 382-395.

⁶ Scott Soames, „What is History For? Reply to Critics of The Dawn of Analysis”, *Philosophical Studies*, 129, 2006, p. 655.

⁷ Vezi Susan L. Stebbing, „Logical Positivism and Analysis”, *Proceedings of the British Academy*, 1933, pp. 53-87.

⁸ Dummett, Michael Dummett, *Origins of Analytical Philosophy*, Harvard, Harvard University Press, 1994, p. 4.

care îl urmează pe Frege în a accepta că filosofia limbajului este fundamentul restului filosofiei.”⁹ Urmare a cotiturii lingvistice înfăptuită de Frege, filosofia este redefinită. În primul rând, țelul filosofiei este analiza structurii gândirii. În al doilea rând, cercetarea gândirii trebuie deosebită de studiul proceselor psihologice de gândire. În al treilea rând, singura metodă adecvată pentru analiza gândirii constă în analiza limbajului. După Dummett, întreaga școală analitică acceptă aceste trei caracteristici.¹⁰

În același timp cu viziunea monotică standard capătă putere de circulație și ideea bipolarității, adică a constituirii filosofiei analitice în jurul a două sub-tradiții sau axe.

Deși Dummett susține că definiția sa îl include pe Wittgenstein în toate etapele sale evolutive,¹¹ alții apreciază că Dummett forțează o clasificare dogmatică,¹² ori că Frege și Wittgenstein duc în direcții diferite. Hacker susține că în măsura în care caracterizarea propusă de Dummett filosofiei analitice i s-ar potrivi lui Wittgenstein, ea nu i se mai potrivește lui Frege și Russell. Caracterizarea făcută de Dummett este nerelevantă din punct de vedere istoric și nu ne este de nici un folos în descrierea revoluției filosofice din secolul douăzeci.¹³

În aceste condiții, merită pusă la probă, cel puțin în scop hermeneutic, și teza bipolarității. După Føllesdal¹⁴, interpretarea corectă a istoriei filosofiei analitice ar presupune să deosebim între două tradiții, una în succesiunea Bolzano, Frege, Russell, alta în succesiunea Moore, Wittgenstein, Austin. Frege ar susține că încercările de a clarifica limbajul nu sunt scopul său, ci doar că prin analiza limbajului putem înțelege mai bine problemele, nu să le și rezolvăm. De aceea, Frege ar avea o părere diferită față de cele exprimate de Wittgenstein în „Prefața” la *Tractatus*, apoi în *Cercetări*. Această perspectivă nu corespunde viziunii standard asupra filosofiei analitice.

⁹ Michael Dummett, *Truth and other Enigmas*, London, Duckworth, 1978, p. 441.

¹⁰ *Ibidem*, p. 458.

¹¹ *Ibidem*, p. 4.

¹² Ray Monk, “Was Russell an Analytical Philosopher?”, în Hans-Joachim Glock (ed.), *The Rise of Analytic Philosophy*, London, Blackwell, 1997, p. 35.

¹³ P. M. S. Hacker, “The Rise of Twentieth Century Analytic Philosophy”, în Hans-Joachim Glock (ed.), *The Rise of Analytic Philosophy*, London, Blackwell, 1997, p. 54.

¹⁴ Dagfin Føllesdal, „Analytic Philosophy: What is It and Why Should One Engage in It”, în Hans-Joachim Glock (ed.), *The Rise of Analytic Philosophy*, London, Blackwell, 1997, pp. 7-9.

Ulterior, vor căpăta prevalență diversele fragmentarizări sau secvențieri, fiecare cu identitatea ei, chiar fără asemănări de familie. Hacker, extrem de restrictiv, enumeră patru etape istorice separate de microrevoluții, fiecare dintre ele cu un accent metodologic propriu: prima secvență este începutul de la Cambridge și constă în publicarea primelor studii de către Moore și Russell, a doua etapă începe tot la Cambridge sub influența lui Wittgenstein și constă cu așa-numita analiză filosofică a limbajului, a treia etapă este pozitivismul logic de la Viena, influențat tot de Wittgenstein, în fine, a patra etapă, numită, cu o expresie luată de la Strawson¹⁵, „analiză conectivă și terapeutică”, îl are tot pe Wittgenstein ca punct de pornire. Gross¹⁶ subîmparte ultima fază a analizei limbajului comun în două, una reprezentată de Wittgenstein și Ryle, cealaltă de Austin. Filosofia analitică este caracterizată prin suprapuneri și divergențe. În acest sens, s-a afirmat că filosofia analitică „a fost de la bun început rezultatul unor negocieri complexe între un număr de posibilități discursive foarte diferite.”¹⁷

De fapt, această evoluție prin micro-revoluții a filosofiei analitice surprindea multiplicarea metodelor analizei. Astfel, Preston¹⁸ susține că marea revoluție analitică este însoțită de alte cinci micro - revoluții interne care au marcat evoluția filosofiei analitice. Ipoteza sa este coroborată cu teza că marea revoluție a fost înfăptuită de Russell și Moore și a început prin revolta împotriva idealismului britanic. Toate cele cinci micro-revoluții se petrec în cadrele conceptuale stabilite de „cotitura lingvistică”.

Prima micro-revoluție coincide cu începuturile mării revoluții inițiată de Russell și Moore și durează până prin anul 1910. A doua micro-revoluție corespunde deplasării interesului de la analiza limbajului în general la analiza logică a limbajului. Russell îl recuperează pe Frege și continuă proiectul acestuia de construcție a unui limbaj logic ideal, eliberat de obscuritățile și impreciziile limbajului natural. Intervalul specific acestei faze este dominat de așa-numitul atomism logic teoretizat de Russell și

¹⁵ P. F. Strawson, *Analysis and Methaphysics, An Introduction to Philosophy*, Oxford, Oxford University Press, 1992, p. 19.

¹⁶ Vezi Barry Gross, *Analytic Philosophy. An Historical Introduction*, New York, Pegasus, 1970.

¹⁷ Hans Sluga, “Frege on Meaning”, în Hans-Joachim Glock (ed.), *The Rise of Analytic Philosophy*, London, Blackwell, 1997, p. 19.

¹⁸ Aaron Preston, *Analytic Philosophy. The History of an Illusion*, London, New York, Continuum International Publishing Group, 2007, pp. 32-33.

Wittgenstein. A treia micro-revoluție reprezintă deopotrivă un moment de continuitate și discontinuitate. Este menținut interesul pentru analiza logică a limbajului, dar temele dominante devin altele. Este etapa pozitivismului logic al Cercului de la Viena, teoretizat de Carnap și popularizat de Ayer. Aș adăuga și că redescoperirea unei atitudini epistemologice empiriste, afirmată de Russell încă în perioada începuturilor, este accentuată în acest interval cuprins între anii 1945 – 1965. A patra micro-revoluție reprezintă o reîntoarcere la analiza limbajului comun. Ea a fost inițiată de Wittgenstein, urmat de Wisdom, Ryle, Austin și Strawson. De prin anul 1965 se intră într-o nouă perioadă, reprezentată cel mai bine de Quine. Acesta supune criticii și subminează unele teme ale filosofiei analitice tradiționale elaborează propria tehnică a „accentului semantic” prin trecerea de la lucruri la cuvintele care le denumesc și lansează proiectul naturalizării epistemologiei. Unele dintre încercăturile și dilemele filosofiei analitice sunt puse într-o nouă lumină. Filosofia analitică devine tot mai cuprinzătoare și mai expansivă prin cuprinderea unor domenii pe care le evitase programatic, de la metafizică la etică.

Termenul „analiză” în expresia „filosofie analitică”

Să urmărim, așa cum am promis, calea unei analize lingvistice de precizare a înțelesului termenului „analiză” prin considerarea utilizărilor expresiei „filosofie analitică”, deși, trebuie menționat de la bun început, expresia este folosită ulterior instituirii noii practici filosofice bazată pe analiza logică. Ideea că noua logică asigură o clarificare a limbajului într-o modalitate de care filosofia speculativă tradițională nu era capabilă apare în articolul lui Moritz Schlick, „Cotitura filosofiei”, publicat în primul număr din anul 1930 al revistei *Erkenntnis*.¹⁹ Carnap, promotor al noii logici pentru a se distanța de filosofia tradițională, preferă expresia „filosofie științifică”, deja lansată în circulație de Schlick, și nu utilizează niciodată, după câte se pare, expresia „filosofie analitică”, nici măcar în *Autobiografia* sa intelectuală, publicată în anul 1963, când expresia căpătase putere de circulație. În anul 1935, într-o scrisoare către Quine despre denumirea cursului pe care urma să îl țină, el respinge sugestia lui Ernest Nagel pentru „filosofie analitică” și susține că tema cursului său este „filosofia științifică”

¹⁹ Moritz Schlick, *Formă și conținut – o introducere în gândirea filosofică*, traducere de Angela Teșileanu, Mircea Flonta, Constantin Stoenescu, Giurgiu, Editura Pelican, 2003, pp. 51-60.

(*wissenschaftliche Philosophie*). Mai mult decât atât, Carnap precizează că nici denumirea „filosofia științelor naturale” nu îi place prea mult.²⁰

Denumirea „filosofie analitică” apare relativ târziu în raport cu utilizarea tehnicilor logicii. Una dintre primele apariții criteriale ale expresiei am identificat-o la Collingwood, în *Essay on Philosophical Method*. Acesta folosește expresia „filosofie analitică” cu sensul pe care aceasta îl va căpăta ulterior. El se referă la una dintre cele două poziții sceptice, și anume, aceea că filosofia are drept scop analiza cunoașterii pe care o avem deja și îi menționează pe Moore și Stebbing ca reprezentanți ai acestei poziții. Este o poziție sceptică deoarece neagă posibilitatea unor raționamente filosofice constructive.²¹ Wisdom ar putea fi acreditat ca unul dintre primii utilizatori ai unei sintagme în care filosofia și analiza alcătuiesc un întreg compozițional. Astfel, în contextul discuției despre Bentham și despre procedeul parafrazei, Wisdom folosește expresiile „filosofi logico-analitici” și „filosofi analitici” și definește analiza drept cercetare a unor aspecte pe care le cunoaștem deja.²² Ernest Nagel o folosește în anul 1936, în titlul articolului „Impressions and Appraisals of Analytic Philosophy in Europe²³” publicat în *The Journal of Philosophy*, după ce fusese în Europa în anul universitar 1934/1935. Se pare că este pentru întâia oară când expresia „filosofie analitică” apare într-un titlu de articol științific. În extensiunea expresiei Nagel menționează Școala analitică de la Cambridge, Cercul de la Viena și Școala poloneză Lvov-Varșovia și îi enumeră pe Moore, Wittgstein și Carnap.

Expresia este folosită apoi în formă canonică de Bergmann²⁴ în anul 1945, apoi de Arthur Pap, într-un sens puternic criterial, în *Elements of Analytic Philosophy*.²⁵ Cât privește diversitatea internă, Pap deosebește patru

²⁰ W. V. Quine, Rudolf Carnap, *Dear Carnap, Dear Van: The Quine-Carnap Correspondence and Related Work*, ed. Richard Creath, Berkeley, University of California Press, 1990, p. 181.

²¹ R. G. Collingwood, *An Essay on Philosophical Method*, Oxford, Clarendon, 1933, p. 137.

²² Vezi John Wisdom, *Interpretation and Analysis in Relation to Bentham's Theory of Definition*, London, Kegan Paul, 1931, pp. 13-15.

²³ Ernest Nagel, „Impressions and Appraisals of Analytic Philosophy in Europe”, *The Journal of Philosophy*, 33, 1, 1936, pp. 5-24.

²⁴ Gustav Bergmann, Gustav, „I – A Positivist Metaphysics of Consciousness”, *Mind*, 44, 1945, p. 194.

²⁵ Arthur Pap, *Elements of Analytic Philosophy*, New York, Macmillan, 1949.

direcții: aceea dată de Carnap, cea dată de Moore, direcția urmată de Wittgestein și „pozitivității terapeutici”, în fine, filosofii preocupați să clarifice fundamentele științei și ale cunoașterii.

Pe de altă parte, în același timp, alți filosofi analitici preferă expresia „analiză filosofică” pentru a surprinde natura preocupărilor lor. Tot în anul 1949 apare volumul editat de Feigl și Sellars care are titlul *Readings in Philosophical Analysis*, în care delimitările nu mai sunt la fel de stricte, umbrela semantică a expresiei „analiză filosofică” fiind mult mai acoperitoare.²⁶ Și Black preferă expresia „analiză filosofică” în sens generalist, în sensul că el încearcă „să identifice filosofii care împărtășesc în comun aceeași moștenire intelectuală și sunt preocupați să clarifice concepte filosofice de bază.”²⁷ Se ajunge astfel la punerea în circulație a expresiei „analiză filosofică”, cu motivația că astfel se evită tensionările create de expresia „filosofie analitică”. În anul 1953 Hospers publică *Introduction to Philosophical Analysis*,²⁸ carte care va deveni clasică și va cartografia tematic domeniul. Tot despre analiză filosofică discută și Urmson în *Philosophical Analysis: Its Development between the Two World Wars*,²⁹ iar Soames propune *Philosophical Analysis in the Twentieth Century*.³⁰

Se obsevă că dacă la începuturi expresia „filosofie analitică” avea o acoperire mai restrânsă, treptat ea a căpătat extindere astfel încât a ajuns să înglobeze numeroase abordări, idei și perspective. În unele cazuri, gradul de generalitate este maximal, mergând până la echivalarea cu analiza filosofică a unei teme sau probleme. Această slăbire intensională este controlată extensional, în sensul că includerea filosofilor relevanți devine un criteriu de corectitudine.

²⁶ Herbert Feigl, Wilfrid Sellars (eds.), *Readings in Philosophical Analysis*, New York, Appleton – Century Crofts, 1949.

²⁷ Max Black, (ed.), *Philosophical Analysis: A Collection of Essays*, Englewood Cliffs, NJ, Prentice Hall, Englewood Cliffs, 1950, p. v.

²⁸ Hospers, Jonathan, *An Introduction to Philosophical Analysis*, Englewood Cliffs, Prentice-Hall, 1953.

²⁹ J. O. Urmson, *Philosophical Analysis: Its Development Between the Two World Wars*, Oxford, New York, Oxford University Press, 1956.

³⁰ Scott Soames, *Philosophical Analysis in the Twentieth Century*, 2 vol., Princeton, Oxford, Princeton University Press, 2003.

Varietățile analizei

Așa cum am precizat de la bun început, consider îndreptățită o abordare care recunoaște multiplicitatea utilizărilor conceptului de analiză. Imaginea pe care o propun ia în considerare atât relația dintre filosofia analitică și filosofia tradițională și viziunea monolitică standard asupra filosofiei analitice cât și perspectiva bipolară. Astfel, analiza decompozițională sau divizivă ține de tradiția filosofică și este continuată și rafinată de filosofia analitică. Dintr-o perspectivă bipolară deosebim între analiză logică și analiză conceptuală, iar fiecare dintre acestea generează direcții de înaintare care duc la o multiplicare a formelor analizei. Sistematizarea pe care o propun are rolul de a clarifica doar parțial, atât cât se poate, conceptul de analiză pornind de la diversitatea proiectelor filosofiei analitice.

Analiză decompozițională și filosofia tradițională

Istoric vorbind, dacă accentul cade pe înțelesul analizei filosofice, atunci putem regresa până la vechii greci. În literatura de specialitate este acreditată opinia că anticii folosesc conceptul de analiză în două înțelesuri.³¹

Primul, îl întâlnim la Socrate și la Platon. Socrate se ocupă cu definițiile unor termeni generali precum „virtute” și „cunoaștere” pornind de la întrebările de tipul „Ce este x ?”, iar Platon va dezvolta așa-numita metodă a „diviziunii”. Această analiză progresivă sau decompozițională se aplică asupra conceptelor în sensul că un concept este disecat în părțile componente și este definit prin acestea. De exemplu, conceptul de ființă umană este descompus prin analiză în conceptele de animal și de raționalitate, ceea ce înseamnă că ființa umană este definită drept animal rațional. În timp ce clasa ființelor umane este conținută în clasa animalelor, conceptul de ființă umană conține conceptul de animal în sensul că cel din urmă îl explică pe primul. Al doilea, derivă din geometrie și îl regăsim la Aristotel. El poate fi considerat similar analizei regresive de mai târziu și se aplică în primul rând propozițiilor. Metoda analitică pornește de la

³¹ Michael Beaney, „Analysis”, în Edward N. Zalta, (ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <http://plato.stanford.edu/archives/spr2015/entries/analysis>, accesat: 23 decembrie 2017. Vezi și Hans Joachim Glock, *What is Analytic Philosophy*, Cambridge, Cambridge University Press, 2008, pp. 21-22.

propoziția care trebuie dovedită și regresează la primele principii din care aceasta este derivată.

Modernitatea redescoperă ideea de analiză în ambele ei utilizări. Mai precis, interesul pentru analiză este revigorat de revoluția științifică începând chiar cu Galilei, cunosător al analizei regrese. Analiza decompozițională se va impune cu Descartes prin cunoscuta regulă a analizei înțeleasă ca descompunere a problemelor în părțile lor elementare, reluată apoi în *Reguli* prin formula „Dacă înțelegem perfect o chestiune, trebuie să o abstragem de orice concepție superfluă, să o aducem la forma cea mai simplă și să o dividem cu ajutorul enumerației în părți cât mai mici.”³²

Probabil că exercițiul cel mai explicit este sugerat de Leibniz cu privire la ecuațiile aritmeticii, caz în care vom defini fiecare număr cu ajutorul precedentului său la care adăugăm o unitate. De exemplu, dacă $3 = df\ 2+1$ și $5 = df\ 4+1$ și $8 = df\ 7+1$, atunci $3+5=8$ devine $(2+1) + (3+1) = (7+1)$, de unde rezultă $(1+1+1) + (1+1+1+1) = 1+1+1+1+1+1+1$. Teza lui Leibniz este că în toate propozițiile adevărate predicatul este conținut în subiect. Aceasta înseamnă că fiecare adevăr poate fi redus la un „adevăr identic” pe baza definițiilor produse de analiză.

Modernitatea utilizează sistematic analiza în acest sens decompozițional. Astfel, tot analiză decompozițională poate fi numită și procedura empirismului britanic, în succesiunea Locke, Berkeley, Hume, de analiză a ideilor, prin descompunerea celor complexe în unitățile lor cele mai simple. Kant folosește același principiu al decompoziționalității în analiza judecăților. Într-o judecată analitică predicatul este conținut în subiect cel puțin implicit, ca în „Toate corpurile sunt întinse”. Prin contrast, o judecată sintetică precum „Toate corpurile sunt grele” adaugă ceva conceptului subiect.³³

Așadar, acest înțeles al analizei ca descompunere a unei entități compuse în părțile ei cele mai simple aparține filosofiei tradiționale și este preluat de filosofia analitică. Astfel, Moore descrie analiza în termenii decompoziționalității drept descompunere a conceptelor complexe în concepte mai simple cu ajutorul definițiilor. Moore precizează: „înainte de

³² René Descartes, *Reguli utile și clare pentru îndrumarea minții în căutarea adevărului*, traducere de Corneliu Vilt, București, Editura Științifică, 1964, p. 61.

³³ Immanuel Kant, *Critica rațiunii pure*, traducere de Nicolae Baghdasar și Elena Moisuc, București, Editura IRI, 1994, pp. 56-57.

toate, un lucru devine inteligibil atunci când este analizat în conceptele sale constitutive”.³⁴

Și Russell va descrie analiza în termenii decompoziționali, drept o identificare a părților simple ale acelor entități complexe care sunt independente atât de minte cât și de limbaj. Aceasta îl și va duce la adoptarea unei ontologii insolite, luxuriante, în care sunt incluse și entitățile ficționale. Russell propune proiectul unei filosofii care să folosească metoda științei și susține că metoda analizei prin divizarea problemelor tradiționale ale filosofiei în întrebări mai mărunte poate duce la rezultate. „Divide et impera!” ar fi lozinca metodologică propusă de Russell.³⁵

S-ar putea spune că Russell și Moore fac filosofie analitică întrucât fac analiză decompozițională. Ambii caută constituenții fundamentali ai propozițiilor. Pentru Moore, aceștia sunt conceptele. Pentru Russell, așa cum susține în *Principiile matematicii*,³⁶ acești constituenți ultimi sunt termenii, divizați în două genuri, lucruri și concepte, iar acestea din urmă se divid în predicate și relații. Moore face analiză conceptuală, Russell propune un program de analiză logică orientat spre identificarea componentelor logice ale propozițiilor și, mai mult decât atât, a propozițiilor fundamentale (principii logice) din care sunt derivate toate celelalte propoziții. Astfel, Russell corelează ideea generală a analizei logice cu un proiect fundaționalist, logicismul, ceea ce îl duce și la axiomatizarea calculului logic. În *Principiile matematicii* Russell susține că „metoda descoperirii constantelor logice este analiza logico-simbolică”, precum și că „sesizarea principiilor matematicii constă în analiza logicii simbolice însăși”.³⁷ Această diferență dintre Moore și Russell stă la baza viziunii bipolare asupra filosofiei analitice prin diferențierea a două direcții, analiza conceptuală și analiza logică.

Analiza decompozițională este înțeleasă analog metodelor de cercetare din științele naturii, din chimie sau anatomie. Moore compară

³⁴ G. E. Moore, *Selected Writings*, (ed.) Thomas Baldwin, London, Routledge, 1993, p.192.

³⁵ Bertrand Russell, *Mysticism and Logic*, London, Longmans, Green & Co., 1925, p.109.

³⁶ Bertrand Russell, *The Principles of Mathematics*, London, Allen and Unwin, 1903, p.44.

³⁷ *Ibidem*, p. 5, p. 9.

demersul analizei cu o cercetare anatomică, iar Waissman cu descompunerea unei substanțe chimice complexe în componentele elementare.³⁸ Această metodă a analizei prin diviziune devine caracteristică filosofiei analitice, fiind nimic altceva decât o abordare fragmentară, bucată cu bucată („picecemeal approach”).³⁹ Această orientare spre detaliu este în acord cu intuițiile comune conform cărora rezolvarea unei probleme necesită demontarea ei în părți, însă în filosofia analitică, în special la începuturile acesteia, demersul este accentuat metodologic prin modul în care sunt concepute analiza conceptuală și analiza logică. Filosofia analitică opune acest demers celui specific filosofiei speculative, centrată pe construcția de sisteme și pe obținerea unei viziuni de ansamblu.

Analiza logică. Reducere, construcție, reconstrucție

Acest tip de cercetare este propus de către Frege în contextul elaborării programului reduționist logicist din *Fundamentele aritmeticii* care viza definirea conceptelor de bază ale aritmeticii cu ajutorul conceptelor logicii. Mai precis, în paragraful 62 Frege se întreabă ce sunt numerele naturale și sfârșește prin a se ocupa de înțelesurile propozițiilor care conțin cuvinte pentru numere naturale. Redau integral acest paragraf, „Spre a obține conceptul de număr trebuie stabilit sensul unei identități numerice”, considerat de Dummett „cel mai pregnant fragment filosofic scris vreodată”⁴⁰: „Cum ne vor fi date numerele, de vreme ce despre acestea nu putem avea vreo reprezentare sau intuiție? Cuvintele semnifică ceva numai în contextul unei propoziții. Așadar, problema este de a clarifica sensul unei propoziții în cuprinsul căreia figurează un numeral. Aceasta mai lasă încă loc arbitrarului. Dar noi am stabilit deja că numerele trebuie înțelese ca reprezentând obiecte independente. În felul acesta dispunem de o specie de propoziții care trebuie să aibă un sens, și anume propozițiile care exprimă o recunoaștere. Dacă semnul a urmează să ne desemneze un obiect, trebuie să dispunem de un criteriu care să decidă în toate cazurile dacă b este același

³⁸ Friedrich Waismann, „What is logical analysis”, în *Philosophical Papers*, Dordrecht, Reidel, 1977.

³⁹ Scott Soames, *Philosophical Analysis in the Twentieth Century*, 2 vol., Princeton, Oxford, Princeton University Press, 2003, pp. xiv-xv.

⁴⁰ Michael Dummett, *Frege: Philosophy of Mathematics*, London, Duckworth, 1991, p.112.

cu a, chiar dacă nu întotdeauna stă în puterea noastră să aplicăm acest criteriu. În cazul nostru, trebuie să definim sensul propoziției

‘numărul ce revine conceptului F este același cu cel ce revine conceptului G’,

cu alte cuvinte, trebuie să redăm într-un alt mod conținutul acestei propoziții fără a recurge la expresia

‘numărul ce revine conceptului P’.

Vom da astfel un criteriu general pentru identitatea numerelor. După ce am căpătat un asemenea mijloc pentru a concepe un număr determinat și a-l recunoaște ca același, îi putem atribui un numeral în calitate de nume propriu.”⁴¹

Russell și Wittgenstein recunosc rolul lui Frege. În „Prefață” la *Principia Mathematica* Russell și Whitehead scriu că „în toate chestiunile analizei logice îi suntem îndatorați în primul rând lui Frege”.⁴² Ulterior, în *Cunoașterea lumii exterioare*, Russell afirmă că metoda logico-analitică a fost „aplicată pentru prima dată exemplar în scrierile lui Gottlob Frege”.⁴³ Wittgenstein, în „Prefața” la *Tractatus* va menționa îndatorarea sa față de „operele grandioase ale lui Frege”⁴⁴. Pornind de la sugestiile lui Frege, Russell și Wittgenstein dezvoltă analiza logică în sens decompozițional prin așa-numitul atomism logic. Propozițiile compuse sau moleculare sunt alcătuite din propoziții atomice sau elementare. Orice propoziție cu sens poate fi analizată prin descompunerea ei în propozițiile elementare care o compun. Ajungem astfel la constituenții ultimi, caracterizați prin independență logic. Se consideră că sarcina filosofiei este de a face o asemenea analiză logică a propozițiilor.

Russell perfecționează analiza logică reductivă în teoria descripțiilor definite⁴⁵. Pentru Frege, o propoziție de forma „F este G” are sens, dar este lipsită de referință dacă nu există ceva care să fie F. Drept urmare, ar spune Frege, propoziția „Regele actual al Franței este chel” ar exprima un gând,

⁴¹ Gottlob Frege, *Scrieri logico-filosofice*, vol. I, trad. Sorin Vieru, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1977, pp. 109-110.

⁴² Bertrand Russell, Alfred N. Whitehead, *Principia Mathematica*, Cambridge, Cambridge University Press, 1910, p. viii.

⁴³ Bertrand Russell, *Cunoașterea lumii edterioare*, traducere D. Stoianovici, București, Editura Humanitas, 2013, p. 11.

⁴⁴ Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, traducere Mircea Dumitru și Mircea Flonta, București, Editura Humanitas, 2001, p. 77.

⁴⁵ Vezi Bertrnad Russell, „On Denoting”, *Mind*, 14, 1905, pp. 479-493.

însă nu ar avea o valoare de adevăr, nu ar fi nici adevărată și nici falsă. Russell merge mai departe decât îl ducea pe Frege distincția dintre sens și referință.

Propoziția de mai sus devine

„Există un lucru și numai un lucru singur lucru care este regele actual al Franței și orice lucru care ar fi regele actual al Franței este chel”,

Acest demers propus de Russell presupune distincția dintre forma gramaticală, înțeleasă ca o structură de suprafață, și forma logică, definită drept o structură profundă care este scoasă la iveală și înfățișată în mod corect prin analiza logică. Altfel spus reducerea la structura logică ascunsă presupune eliminarea învelișului lingvistic înșelător. Această concepție asupra analizei este descrisă de Wittgenstein în studiul „Some Remarks on Logical Form”. Redau fragmentul relevant: “Ideea este de a exprima într-un simbolism adecvat ceea ce duce în limbajul comun la un șir nesfârșit de neînțelegeri. Aceasta înseamnă a spune că acolo unde limbajul comun ascunde structura logică, acolo unde el permite formarea de pseudo-propoziții, acolo unde el utilizează un termen într-o infinitate de înțelesuri diferite, noi trebuie să îl înlocuim cu un simbolism care ne dă o imagine clară structurii logice, exclude pseudo-propozițiile și utilizează termenii săi neambiguu.”⁴⁶

Beane⁴⁷ argumentează că analiza decompozițională de tip logic propusă de Russell în *On denoting* ar trebui considerată drept analiză interpretativă sau transformativă. Analiza unei propoziții de forma gramaticală „F este G” constă în interpretarea sau transformarea ei într-o propoziție de formă cuantificațională, așa cum este „Există un F și numai un singur F astfel încât F este G”, considerată a reprezenta forma logică reală a propoziției logice (proposition) exprimată de propoziția lingvistică. (sentence)

⁴⁶ Ludwig Wittgenstein, „Some Remarks on Logical Form”, *Proceedings of the Aristotelian Society*, suppl. Vol. IX, 1929, p. 163.

⁴⁷ Michael Beane, „Analysis”, în Edward N. Zalta, (ed), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <http://plato.stanford.edu/archives/spr2015/entries/analysis>, accesat: 23 decembrie 2017.

Oricum, indiferent de „botezul terminologic”, teoria descripțiilor definite va avea consecințe decisive asupra statutului analizei în filosofia analitică.⁴⁸

În primul rând, avem o schimbare a concepției cu privire la analiză, trecându-se de la analiza bucată cu bucată a entităților menționate ostensiv de expresiile dintr-o propoziție lingvistică la o concepție despre analiză care recunoaște ceea ce Russell numește simboluri incomplete. Asemenea expresii apar în propozițiile lingvistice, dar nu stau pentru ceva, nu au înțeles, deși propozițiile lingvistice în care apar au înțeles, exprimă o propoziție. În asemenea cazuri analiza presupune transformarea propoziției lingvistice inițiale într-o propoziție lingvistică din care a fost eliminat simbolul incomplet.

În al doilea rând, analiza devine un instrument pentru dezvăluirea formelor logice ale propozițiilor, care pot fi diferite de formele gramaticale ale propozițiilor lingvistice care le exprimă. Russell începe să vorbească despre fapte în loc de propoziții ca elemente componente ale lumii și însoțește această schimbare de distincția dintre forma gramaticală a propoziției lingvistice și forma logică a faptului. Din această perspectivă, sarcina filosofiei devine aceea de a cerceta formele logice ale faptelor care compun lumea.

În al treilea rând, logica și aparatul ei tehnic devin un instrument de analiză care ne permite să trecem dincolo de trăsăturile înșelătoare ale gramaticii limbajului comun și să accedem la adevărata structură logico-metafizică a lucrurilor.

În al patrulea rând, teoria descripției l-a obligat pe Russell să acorde o mai mare atenție cercetării limbajului și simbolismului, cercetare ce arată cât de înșelător este simbolismul limbajului comun dacă îl luăm drept un mediu transparent care ne permite să cercetăm forma propozițiilor sau faptelor. Chiar dacă lui Russell i-ar fi venit greu să recunoască, după Hacker, teoria descripțiilor îl obligă să conceapă analiza ca o operație intralingvistică de parafrază în scopul clarificării filosofice, iar nu o cercetare superfizicală a structurii logice a realității.

⁴⁸ Despre aceste consecințe vezi Peter Hylton, *Russell, Idealism, and the Emergence of Analytic Philosophy*, Oxford, Oxford Clarendon Press, 1990, cap. 6, precum și P. M. S. Hacker, „The Rise of Twentieth Century Analytic Philosophy”, în Hans-Joachim Glock (ed.), *The Rise of Analytic Philosophy*, London, Blackwell, 1997, pp. 51-76.

În fine, tot Hacker⁴⁹ face observația că teoria descripțiilor i-a permis lui Russell să-și slăbească angajamentele ontologice și să-și întărească aderența la principiul lui Ockham – entitățile nu trebuie multiplicare mai mult decât este necesar. Aceasta îl duce spre Russell spre reducționism, în sensul că putem înlocui entitățile inițiale cu construcții logice din entități familiare din experiența directă. Se ajunge astfel la distincția dintre cunoaștere prin descriere și cunoaștere prin experiență nemijlocită, distincție care devine un instrument redutabil în epistemologie și ontologie.

Rudolf Carnap va dezvolta o versiune pur sintactică a analizei logice prin așa-numita doctrină a sensului. El va fi preocupat de sintaxa logică și va utiliza metoda analizei logice în „Depășirea metafizicii prin analiza logică a limbajului”⁵⁰, urmat de Ayer în capitolul „Eliminarea metafizicii” din *Limbaaj, logică, adevăr*.⁵¹

O alternativă la analiza logică reductivă dezvoltată de Cercul de la Viena și de pozitivismul logic în general este propusă de grupul de la Cambridge reprezentat de Ramsey, Wisdom și Stebbing. Să o numim analiză constructivă. Aceștia resping verificaționismul și atitudinea anti-metafizică a grupului pozitivist, acceptă teza extensionalității propusă de Wittgenstein și consideră că propozițiile complexe sunt funcții de adevăr, adică valoarea lor de adevăr depinde de valoarea de adevăr a propozițiilor simple componente. Ei continuă ideea lui Russell a analizei propozițiilor simple în termenii conținutului empiric și identifică un nou nivel al analizei, cel al construcției logice. Aceasta înseamnă a arăta cum propozițiile și termenii care denotă aparent entități eliminabile pot fi construite și, respectiv, construiți, din propoziții și termeni care se referă la entități neproblematică. Altfel spus, nu se propune o eliminare a unor entități descrise prin expresii precum „regele actual al Franței”, sau „pătrat rotund” ci o construcție a entităților problematică – construcție a lor, din entități de bază, neproblematică.

Un exemplu de succes al analizei constructive îl reprezintă programul din matematică de reducere a numerelor la mulțimi. Dar în alte domenii ne lovim de obstacole. În epistemologie nu reușim să facem reducerea

⁴⁹ *Ibidem*, p. 65.

⁵⁰ Rudolf Carnap, „The Elimination of Metaphysics Through Logical Analysis of Language”, în A. J. Ayer (ed.), *Logical Positivism*, New York, the Free Press, 1959, pp. 60-81.

⁵¹ A. J. Ayer, *Language, Truth and Logic*, London, Penguin Books, 1990, pp. 13-29.

constructivă fenomenalistă a propozițiilor despre obiecte materiale la propoziții despre date senzoriale. În filosofia politică nu putem reduce propozițiile despre state naționale la propoziții despre indivizi și acțiunile lor. În filosofia logicii nu putem reduce atitudinile propoziționale. Valoarea de adevăr a propoziției „Oscar crede că John este onest” nu poate fi determinată doar de „John este onest”, ceea ce contravine tezei extensionalității.

După tentativele sale strict reduționiste de analiză logică a limbajului, Carnap dezvoltă ideea de reconstrucție rațională în *Structura logică a lumii*.⁵² Carnap constată eșecurile analizei logice în diversele ei variante, reductivă și constructivă, și consideră că trebuie să ducem mai departe ideea de construcție logică. Altfel spus, prin analiză constructivă nu trebuie doar să eliminăm și să reconstruim entități cu ajutorul unui limbaj natural căruia i-am dezvăluit forma logică, ci să mergem mai departe și să reconstruim însăși limbajul, adică să înlocuim limbajul natural cu un nou limbaj artificial ideal. Carnap precizează: „Analiza logică a unei expresii constă în construirea unui sistem lingvistic și plasarea acelei expresii în acest sistem.”⁵³ *Aufbau* ar fi un exemplu de reconstrucție rațională în sensul că anumite concepte vagi, informale, ar putea fi înlocuite cu altele mai precise, definibile în termenii unui limbaj logic standard.

Din această nouă perspectivă carnapiană proiectul lui Russell și Whitehead din *Principia Mathematica*, nu mai este atât o încercare de a dezvălui fundamentele epistemologice ale matematicii, cât o „reconstrucție rațională” a matematicii ca știință, o încercare de a expune structura ei logică prin identificarea unui set de asumții care ar fi suficiente pentru a o susține. După Godden⁵⁴ scopul celor doi nu mai este acela de a oferi matematicii un fundament logic care să o facă mai sigură decât a fost anterior, ci așteptarea era aceea de a o face mai bine înțeleasă și mai puțin enigmatică din punct de vedere filosofic.

⁵² Rudolf Carnap, *Der logische Aufbau der Welt*, Hamburg, Felix Meiner Verlag, 1961.

⁵³ Rudolf Carnap, „Die Methode der logischen Analyse”, *Actes du huitième Congrès International de Philosophie à Prague, 2-7 Septembre 1934*, Prague, Orbis, 1936, p. 143.

⁵⁴ David Godden, „Mill on Logic”, în Christopher Macleod, Dale E. Miller (eds.), *A Companion to Mill*, London, Wiley Blackwell, 2017, p. 188.

În „Prefață” la ediția a doua a *Aufbau*⁵⁵ Carnap precizează că scopul său este să arate că este posibilă reconstrucția rațională a conceptelor din toate domeniile cunoașterii pe baza metodei extensionale și a conceptelor care se referă la „datul” imediat, așa cum au încercat mulți filosofi analitici, de la Russell la Goodman. Căutăm definiții superioare în claritate și exactitate pentru vechile concepte. Acest scop îl realizăm cu ajutorul quasi-analizei. Carnap pornește de la teza potrivit căreia așa-numitele unități fundamentale ale experienței nu sunt calități sau proprietăți precum culorile sau formele pe care le sesizăm în experiențele individuale, ci experiențele ca atare, luate ca întreg. Carnap consideră că analiza decompozițională clasică nu poate accesa aceste calități, tocmai pentru că nu ele sunt constituenții analizei elementare. De aceea, ele trebuie construite prin quasi-analiză. Aceasta este asemănătoare analizei decompoziționale, cu deosebirea că este sintetică, nu analitică.

În paragraful 67 Carnap afirmă că „datul” sau „experiența elementară” nu este analizabilă. Drept urmare, abstractizările acestora (ca elemente secundare epistemic) trebuie considerate elemente de bază din care derivăm construcțiile. Pe baza lor construim toate celelalte obiecte ale cunoașterii științifice. În paragrafele următoare, 68 și 69, Carnap consideră că este o dificultate să nu putem analiza aceste elemente, de aceea dezvoltă o altă metodă de construcție, una sintetică, prin care ajungem la substituenți formali pentru constituenții elementelor de bază. Procedura quasi-analizei este derivată din principiul Frege – Russell al abstractizării. Rezultatul este că vom putea atribui anumite caracteristici unităților neanalizabile. Aserțiunile pe care le vom face despre unitățile neanalizabile vor fi descrieri de relații, nu descrieri de proprietăți. Așadar, pentru că nu putem face analiză decompozițională, facem o substituție formală a analizei decompoziționale. Cele două sunt proceduri similare, între ele este o analogie formală. Pe scurt, analiza presupune identificarea unor relații structurale care țin de localizarea conceptului într-un sistem teoretic abstract.

În *Meaning and Necessity*⁵⁶ Carnap definește analiza ca explicație. Prin analiză și construcție logică facem ca un concept vag să fie exact și îl

⁵⁵ Rudolf Carnap, *Der logische Aufbau der Welt*, Hamburg, Felix Meiner Verlag, 1961, pp. xiv-xv.

⁵⁶ Vezi Rudolf Carnap, *Semnificație și necesitate*, traducere de Gh. Enescu și Sorin Vieru, Editura Dacia, Cluj Napoca, 1972.

înlocuim cu un concept nou exact construit. Conceptul vechi, familiar și vag, numit explicat (*explicandum*) este înlocuit cu unul nou, exact, numit explicant (*explicatum*). Carnap menționează că nu este necesar ca un explicant să aibă aceeași semnificație ca explicatul, dar trebuie să poată fi utilizat în locul lui.

Din această nouă perspectivă carnapiană proiectul lui Russell și Whitehead din *Principia Mathematica* nu este atât o încercare de a dezvălui fundamentele epistemologice ale matematicii, cât o „reconstrucție rațională” a matematicii ca știință, o încercare de a expune structura ei logică prin identificarea unui set de asumții care ar fi suficiente pentru a o susține. Scopul celor doi nu mai este acela de a oferi matematicii un fundament logic care să o facă mai sigură decât a fost anterior, ci așteptarea era aceea de a o face mai bine înțeleasă și mai puțin enigmatică din punct de vedere filosofic.⁵⁷

Analiza conceptuală

Așa cum am menționat mai sus, Moore este acela care vorbește despre „analiza conceptelor filosofice” într-un sens anatomic, asemenea disecării unui organism, dar și despre expresii neanalizabile, acele unități organice ultime la care ajungem prin analiză.⁵⁸ Opțiunea lui Moore pentru conținutul conceptual în defavoarea învelișului lingvistic este cât se poate de radicală: “Nu înțeleg printr-o judecată nici una dintre acele colecții de cuvinte care sunt acele lucruri pe care le numim în mod curent propoziții. Ceea ce înțeleg printr-o judecată este mai degrabă acel gen de lucru pe care aceste colecții de cuvinte îl exprimă.”⁵⁹ Mai târziu, delimitarea va fi și mai clară: “*analysandum*-ul trebuie să fie un concept, o idee sau o judecată și nu o expresie verbală.”⁶⁰ Prin analiza unei expresii verbale, adică prin analiză lingvistică, Moore înțelegea doar disecarea ei în simbolurile din care este alcătuită și indicarea modului în care acestea se combină: “Să considerăm

⁵⁷ David Godden, „Mill on Logic”, în Christopher Macleod, Dale E. Miller (eds.), *A Companion to Mill*, London, Wiley Blackwell, 2017, p. 188.

⁵⁸ Pentru această discuție despre ceea ce este analizabil și neanalizabil vezi G. E. Moore, *Principia Ethica*, Cambridge, Cambridge University Press, 1993, în special „Prefață la ediția a doua”, pp. 1-27.

⁵⁹ G. E. Moore, *Some Main Problems of Philosophy*, London, George Allen & Unwin Ltd., New York, The MacMillan Company, 1953, p. 57.

⁶⁰ G. E. Moore, „A Reply to my Critics”, în P. A. Schilpp, (ed.), *The Philosophy of G. E. Moore*, Evanston and Chicago, Northwestern University, 1942, p. 663.

expresia verbală ‘x este un mic y’. Aș spune că am putea analiza în sens propriu această expresie dacă am spune despre ea următoarele: ea conține litera ‘x’, cuvântul ‘este’, cuvântul ‘un’, cuvântul ‘mic’ și litera ‘y’, începe cu ‘x’, urmează ‘este’, apoi ‘un’, apoi ‘mic’ și apoi ‘y’.⁶¹ Firește, în opinia sa, descompunerea unei propoziții în conceptele ei constitutive este adevărata analiză. Cât de departe era Moore de orientarea lingvistică a filosofiei analitice rezultă și din cele spuse în ultima sa conferință, “What is Philosophy”, susținută în anul 1910 la Londra. El susține că scopul filosofiei și cea mai importantă problemă a filosofiei este să ofere o descriere generală a Universului ca întreg.⁶² Această descriere depășește fizica în privința generalității și presupune enumerarea principalelor genuri de lucruri din lume pornind de la simțul comun, adică, lucruri și stări de conștiință ce se află într-un anumit cadru spațio-temporal. Aceste genuri de lucruri se află în diferite relații unele cu altele. Bunăoară, lucrurile materiale sunt independente de vreun spirit, actele de conștiință și stările depind de localizarea lor corporală. Aceste păreri metafizice aparțin simțului comun și este sarcina filosofiei să cerceteze modul în care ajungem să credem că sunt adevărate cu certitudine.⁶³

Inițiată de Moore, analiza conceptuală se dezvoltă initial sub influența lui Wittgenstein din *Tractatus* în cadrul Școlii analitice de la Cambridge, cu personaje cheie precum C. D. Broad, Frank Ramsey, John Wisdom, Susan Stebbing, cei pe care analiza logică de tip constructive îi duce spre analiză conceptuală. Ulterior, analiza conceptuală revine în atenție după reîntoarcerea lui Wittgenstein la Cambridge. Proiectul îl regăsim mult mai bine articulat în *Cercetările filosofice* publicate în anul 1953. Între altele, Wittgenstein respinge analiza logică și analiza constructivă ca mijloace pentru obținerea clarității.

Distincția dintre partizanii analizei logice și cei ai analizei conceptuale este uneori trasată cu ajutorul distincției dintre limbajul ideal și limbajul comun. Distincția este corectă în linii mari pentru că, într-adevăr,

⁶¹ *Ibidem*, p. 661.

⁶² G. E. Moore, *Some Main Problems of Philosophy*, London, George Allen & Unwin Ltd., New York, The MacMillan Company, 1953, pp. 1-2.

⁶³ Hacker menționează că Strawson propune o abordare asemănătoare în cartea sa despre individuali. Vezi P. M. S. Hacker, “The Rise of Twentieth Century Analytic Philosophy”, în Hans-Joachim Glock (ed.), *The Rise of Analytic Philosophy*, London, Blackwell, 1997, p. 61, nota 14.

reprezentanții analizei conceptuale se întorc la limbajul comun. Strawson menționează „lupta homerică” dintre adepții semanticii formale, cei care tratează limbajul ca un sistem abstract de reguli formale, și cei care îl privesc în primul rând ca pe o activitate umană.⁶⁴

Diferențele sunt însă mult mai complexe. Să le enumerăm, urmându-l pe Glock⁶⁵ :

În primul rând, avem o nouă perspectivă asupra limbajului. Limbajul natural nu mai este conceput ca un calcul bazat pe reguli precise, ci se admite că regulile sunt diverse, difuze și schimbătoare.

În al doilea rând, este abandonată analiza decompozițională. Wittgenstein respinge ideea centrală a atomismului logic potrivit căreia putem ajunge prin analiză la obiecte și nume ultime ce nu mai pot fi descompuse. Distincția dintre simplu și complex cade.

În al treilea rând, este abandonată teoria picturală sau reprezentățională. Atomii logici nu reprezintă structura atomilor metafizici, forma logică nu este izomorfă cu ordinea reală. Nu avem o corelație unu la unu între cuvinte și lucruri.

În al patrulea rând, este abandonată și teoria referențială a înțelesului. Înțelesul nu este constituit referențial, adică prin considerarea obiectului la care se referă un termen, ci este dat de uzul aceluși cuvânt potrivit regulilor lingvistice. Noi dăm un anumit uz cuvintelor.

În al cincilea rând, avem o diversitate de jocuri de limbaj, nu doar descrieri ale realității. Folosim limbajul pentru a glumi, pentru a întreba, pentru a ne ruga.

În al șaselea rând, regulile limbajului nu oglindesc realitatea, ci sunt autonome, adică nu dau seamă de realitate, indiferent cum o concepem (empiric sau platonice).

În al șaptelea rând, limbajul nu este auto-suficient, așa cum credea Wittgenstein în *Tractatus*, ci este o practică încorporată într-o formă de viață.⁶⁶

⁶⁴ P.F. Strawson, *Logico-Linguistic Papers*, London, Methuen, 1971, pp. 171-172.

⁶⁵ Hans Joachim Glock, *What is Analytic Philosophy*, Cambridge, Cambridge University Press, 2008, pp. 41-42.

⁶⁶ Ludwig Wittgenstein, *Cercetări filosofice*, traducere de Mircea Dumitru și Mircea Flonta în colaborare cu Adrian-Paul Iliescu. București, Editura Humanitas, 2003, pp. 104-105.

Reprezentanții analizei conceptuale, de la Ryle la Strawson, se raportează la acest nou proiect wittgensteinian, dar urmează și propriile ipoteze de lucru. Ryle, un bun exemplu în această privință, consideră că filosofia analitică nu are drept scop să scoată la iveală o structură ascunsă, ci să ducă la rezolvarea unor probleme filosofice create de utilizările greșite de la nivel grammatical. Drumul lui Ryle începe cu „Systematically Misleading Expression”⁶⁷ din 1932 și continua cu teoria sa despre eroarea categorială.

Să considerăm următoarele propoziții

(1) Nepunctualitatea este condamnabilă

(2) Jones urăște gândul de a merge la spital.

În fiecare dintre cele două cazuri suntem tentați să facem reificări nenecesare și să considerăm că „nepunctualitatea” și „gândul de a merge la spital” se referă la obiecte. Aceste expresii sunt „sistematic înșelătoare”.

Vom parafraza aceste propoziții astfel încât să nu mai facem trimitere la obiecte.

Oricine este nepunctual merită ca alți oameni să-l mustre respectiv,

John se simte stresat atunci când se gândește ce va pătimi dacă se duce la spital.

În aceste formulări nu vorbim despre „nepunctualitate” sau „gânduri” și, de aceea, nu mai postulăm existența unor entități. Problema este astfel rezolvată prin analiză.

Ulterior, Ryle își va evalua această poziție: „Este sigur că atunci când am scris *Systematically Misleading Expressions* mă aflam încă sub influența directă a noțiunii de limbaj ideal – o doctrină în acord cu care există un anumit număr de forme logice pe care le putem scoate la suprafață prin îndepărtarea stratului de pământ care le acoperă. Nu mai cred azi că aceasta este o bună metodă. Nu regret că am mers pe acest drum, dar sunt fericit că l-am lăsat în urmă.”⁶⁸

Din motive comune cu ceilalți membri ai Școlii analizei limbajului comun, Ryle a renunțat la presupunerea că formele logice ascunse trebuie scoase la suprafață, dar nu și la ideea că analiza ne arată ce anume este în

⁶⁷ Vezi Gilbert Ryle, „Systematically Misleading Expressions”, *Proceedings of the Aristotelian Society*, Blackwell, vol. 32, pp. 139-170.

⁶⁸ Richard Rorty, (ed.), *The Linguistic Turn: Recent Essays in Philosophical Method*, University of Chicago Press, Chicago and London, 1967, p. 3-5.

neregulă cu expresiile înșelătoare. Astfel, în *The Concept of Mind* din 1949. Ryle explică ce înțelege prin „eroare categorială” și de ce consideră că în discuția despre minte, înțelege ca un gen de „stafie într-o mașină” avem o asemenea eroare. Ryle precizează de la bun început că scopul său este acela de a rectifica „geografia logică a cunoașterii pe care o deținem deja.”⁶⁹ Acest gen de proiect filosofic duce mai degrabă spre analiza conectivă pe care o dezvoltă Strawson: Ryle pune accent pe elucidarea relațiilor dintre concepte fără a mai presupune că avem o mulțime privilegiată de concepte de bază, care au o anumită valoare intrinsecă.

Spre un concept istoric al filosofiei analitice

Oricum, dincolo de diversele materializări tematice sau doctrinare, analiza poate fi asumată drept o condiție formală, metodologică și stilistică, a demersului filosofic. În acest sens, vom putea susține că diverse conținuturi filosofice pot fi analizate și că dinamica filosofiei analitice este explicabilă printr-o asemenea relație între conținut și formă. Desigur, însuși efortul de adecvare la o anumită formă poate genera conținuturi specifice. De aceea, filosofia analitică nu este doar într-un process de extensiune, ci și de dezvoltare internă.

Tensiunea dintre unitatea formală a filosofiei analitice și diversitatea ei internă poate fi anihilată de folosirea unui concept descriptive, istoric, al filosofiei analitice. Glock propune o asemenea interpretare la care subsciu. Mai precis, filosoful german Glock propune depășirea controversei dintre teza unității și cea a microrevoluțiilor interne prin acceptarea unui concept combinat al filosofiei analitice, definită drept o categorie istorică sau genetică pe baza conceptului de asemănări de familie. Astfel, recunoaștem că filosofia analitică are surse multiple, în primul rând revoluționarea logicii formale de către Frege combinată cu dezbaterile privind natura propozițiilor generată de revolta lui Russell și Moore împotriva idealismului și cu cotitura lingvistică din *Tractatus*.⁷⁰ Diversitatea genetică nu anihilează posibilitatea constituirii unei tradiții atâta vreme cât influențele au fost puternice și au detensionat forțele centrifuge. Circulația ideilor de la Frege la Wittgenstein, dintre Russell și Wittgenstein, ori de la Wittgenstein la Cercul de la Viena fac ca filosofia analitică să fie o tradiție

⁶⁹ Gilbert Ryle, *The Concept of Mind*, Harmondsworth, Penguin Books, 1966, p. 9.

⁷⁰ Hans Joachim Glock, *What is Analytic Philosophy*, Cambridge, Cambridge University Press, 2008, p. 205.

caracterizată prin relații de influență și o familie de trăsături parțial suprapuse.⁷¹

Bibliografie

- AYER, Alfred J., *Language, Truth and Logic*, London, Penguin Books, 1990.
- BEANEY, Michael, „Analysis”, în Edward N. Zalta, (ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <http://plato.stanford.edu/archives/spr2015/entries/analysis>, accesat: 23 decembrie 2017
- BERGMANN, Gustav, „I – A Positivist Metaphysics of Consciousness”, *Mind*, 44, 1945, pp. 193-226.
- BLACK, Max, (ed.), *Philosophical Analysis: A Collection of Essays*, Englewood Cliffs, NJ, Prentice Hall, Englewood Cliffs, 1950.
- CARNAP, Rudolf, „Die Methode der logischen Analyse”, *Actes du huitième Congrès International de Philosophie à Prague, 2-7 Septembre 1934*, Prague, Orbis, 1936, pp. 142-145.
- CARNAP, Rudolf, *Semnificație și necesitate*, traducere de Gh. Enescu și Sorin Vieru, Editura Dacia, Cluj Napoca, 1972.
- CARNAP, Rudolf, „The Elimination of Metaphysics through Logical Analysis of Language”, A. J. Ayer, (ed.), *Logical Positivism*, New York, The Free Press, 1959, pp. 60-81.
- CARNAP, Rudolf, *Der logische Aufbau der Welt*, Hamburg, Felix Meiner Verlag, 1961.
- COLLINGWOOD, R. G., *An Essay on Philosophical Method*, Oxford, Clarendon, 1933.
- DESCARTES, René, *Reguli utile și clare pentru îndrumarea minții în căutarea adevărului*, traducere de Corneliu Vilt, București, Editura Științifică, 1964.
- DUMMETT, Michael, *Truth and other Enigmas*, London, Duckworth, 1978.
- DUMMETT, Michael, *Frege: Philosophy of Mathematics*, London, Duckworth, 1991.
- DUMMETT, Michael, *Origins of Analytical Philosophy*, Harvard University Press, 1994.
- FEIGL, Herbert, Wilfrid Sellars, (eds.), *Readings in Philosophical Analysis*, New York, Appleton – Century Crofts, 1949.
- FØLLESEDAL, Dagfin, „Analytic Philosophy: What is It and Why Should One Engage in It”, în Hans-Joachim Glock (ed.), *The Rise of Analytic Philosophy*, London, Blackwell, 1997, pp. 1-16.
- FREGE, Gottlob, *Scrieri logico-filosofice*, vol. I, trad. Sorin Vieru, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1977.
- GLOCK, Hans-Joachim (ed.), *The Rise of Analytic Philosophy*, London, Blackwell, 1997.

⁷¹ *Ibidem*, p. 223.

- GLOCK, Hans Joachim, *What is Analytic Philosophy*, Cambridge, Cambridge University Press, 2008.
- GODDEN, David, „Mill on Logic”, în Christopher Macleod, Dale E. Miller (eds.), *A Companion to Mill*, London, Wiley Blackwell, 2017, pp. 175-191.
- GROSS, Barry (ed.), *Analytic Philosophy. An Historical Introduction*, New York, Pegasus, 1970.
- HACKER, P. M. S., „The Rise of Twentieth Century Analytic Philosophy”, în Hans-Joachim Glock (ed.), *The Rise of Analytic Philosophy*, London, Blackwell, 1997, pp. 51-76.
- HODGSON, Shadworth, „Philosophy and Science”, *Mind*, 1, (1), 1876, pp. 67-81.
- HOSPERS, Jonathan, *An Introduction to Philosophical Analysis*, Englewood Cliffs, Prentice-Hall, 1953.
- HYLTON, Peter, *Russell, Idealism, and the Emergence of Analytic Philosophy*, Oxford, Oxford Clarendon Press, 1990.
- KANT, Immanuel, *Critica rațiunii pure*, traducere de Nicolae Baghdasar și Elena Moisuc, București, Editura IRI, 1994, pp. 56-57.
- MONK, Ray, „Was Russell an Analytical Philosopher?”, în Hans-Joachim Glock (ed.), *The Rise of Analytic Philosophy*, London, Blackwell, 1997, pp. 35-50.
- MOORE, G. E., „A Reply to my Critics”, în P. A. Schilpp, (ed.), *The Philosophy of G. E. Moore*, Evanstone and Chicago, Northwestern University, 1942.
- MOORE, G. E., *Some Main Problems of Philosophy*, London, George Allen & Unwin Ltd., New York, The MacMillan Company, 1953.
- MOORE, G. E., *Selected Writings*, (ed.) Thomas Baldwin, London, Routledge, 1993.
- MOORE, G. E., *Principia Ethica*, Cambridge, Cambridge University Press, 1993.
- NAGEL, Ernest, „Impressions and Appraisals of Analytic Philosophy in Europe”, *The Journal of Philosophy*, 33, 1, 1936, pp. 5-24.
- PAP, Arthur, *Elements of Analytic Philosophy*, New York, Macmillan, 1949.
- PRESTON, Aaron, *Analytic Philosophy. The History of an Illusion*, London, New York, Continuum International Publishing Group, 2007.
- QUINE, W. V., Rudolf Carnap, *Dear Carnap, Dear Van: The Quine-Carnap Correspondence and Related Work*, ed. Richard Creath, Berkeley, University of California Press, 1990.
- RORTY, Richard, (ed.), 1967, *The Linguistic Turn: Recent Essays in Philosophical Method*, University of Chicago Press, Chicago and London.
- RUSSELL, Bertrand, *The Principles of Mathematics*, London, Allen and Unwin, 1903.
- RUSSELL, Bertrand, „On Denoting”, *Mind*, 14, 1905, pp. 479-493.
- RUSSELL, Bertrand, *Mysticism and Logic*, London, Longmans, Green & Co., 1925.
- RUSSELL, Bertrand, *Cunoașterea lumii exterioare*, traducere D. Stoianovici, București, Editura Humanitas, 2013.
- RUSSELL, Bertrand, Alfred N. Whitehead, *Principia Mathematica*, Cambridge, Cambridge University Press, 1910.

- RYLE, Gilbert, „Systematically Misleading Expressions”, *Proceedings of the Aristotelian Society*, Blackwell, vol. 32, pp. 139-170.
- RYLE, Gilbert, *The Concept of Mind*, Harmondsworth, Penguin Books, 1966.
- SCHLICK, Moritz, *Formă și conținut – o introducere în gândirea filosofică*, traducere de Angela Teșileanu, Mircea Flonta, Constantin Stoenescu, Giurgiu, Editura Pelican, 2003.
- SLUGA, Hans, „Frege on Meaning”, în Hans-Joachim Glock (ed.), *The Rise of Analytic Philosophy*, London, Blackwell, 1997, pp. 17-34.
- SOAMES, Scott, *Philosophical Analysis in the Twentieth Century*, 2 vol., Princeton, Oxford, Princeton University Press, 2003.
- SOAMES, Scott, „What is History For? Reply to Critics of The Dawn of Analysis”, *Philosophical Studies*, 129, 2006, pp. 645 – 665.
- STEBBING, L. Susan, „Logical Positivism and Analysis”, *Proceedings of the British Academy*, 1933, pp. 53-87.
- STOENESCU, Constantin, „Analiză filosofică și filosofie analitică”, în *Filosofie și economie*, 3, *Sensuri ale utilității în științele socioumane*, coordonator Vasile Macovicu, București, Editura ASE, 2017, pp. 382-395.
- STRAWSON, P. F., *Logico-Linguistic Papers*, London, Methuen, 1971.
- STRAWSON, P. F., *Analysis and Metaphysics, An Introduction to Philosophy*, Oxford, Oxford University Press, 1992.
- URMSON, J. O., *Philosophical Analysis: Its Development Between the Two World Wars*, Oxford, New York, Oxford University Press, 1956.
- WISDOM, John, *Interpretation and Analysis in Relation to Bentham's Theory of Definition*, London, Kegan Paul, 1931.
- WITTGENSTEIN, Ludwig, *Tractatus logico-philosophicus*, traducere de Mircea Dumitru și Mircea Flonta, București, Editura Humanitas, 2001.
- WITTGENSTEIN, Ludwig, „Some Remarks on Logical Form”, *Proceedings of the Aristotelian Society*, suppl. Vol. IX, 1929.
- WITTGENSTEIN, Ludwig, *Cercetări filosofice*, traducere de Mircea Dumitru și Mircea Flonta în colaborare cu Adrian-Paul Iliescu. București, Editura Humanitas, 2003.